

MONDROS MÜTAREKESİ SONRASINDA

ANADOLU'NUN GÖRÜNÜMÜ

Yrd.Doç.Dr. N. FAHRİ TAŞ*

GİRİŞ

Yirminci asrın ilk çeyreğinde İtilâf devletleri tarafından Osmanlı topraklarının nasıl paylaşılmak istendiği, Paris ve Londra Konferansı'nda nasıl ele alındığı değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Emperyalist devletlerin, Türk topraklarını paylaşmak için masaya yatırdıkları günlerde Meville Johns, bu hususta bir çok konferans vererek meseleyi ele almış ve konferans metinlerini daha sonra yayınlamıştır. Johns'a göre Anadolu, daha Birinci Dünya Savaşı öncesinde "Akdeniz, Merkez, Doğu ve Güneydoğu"¹ olarak üç coğrafi bölgeye ayrılmaktadır. Akdeniz bölgesinde Türkler yalnız olmayıp, "Büyük şehirlerin, kasabaların ticaret-i âliyesi Rumlar'da, Ermeniler'dedir. Bilhassa Rumlar, siyasî teşkilâtlarıyla bir Rum muhiti teşkil etmişler, Türkler içinde bir Avrupa kolonisi gibidirler. Bilfarz, sahil tamamiyle Yunanlılar'ın elindedir. Bütün Adalar Denizi sahili, Adalar'ın birer ileri karakol nöbetçisidirler. İzmir'den Sivas'a kadar devam eden bu teşkilatla alâkadar olarak, Türkler'in arazilerini satın almak, cemiyetimizin en esaslı bir işidir. Her ne olursa olsun, bu ara-

---

* Atatürk Üni. Erzincan Eğitim Fakültesi.

1 Meville Johns, Londra Konferansı'ndaki Meselelerden, Anadolu'da Türkiye Yaşayacak mı? Yaşamayacak mı?, (T. Çev. Hâbil Edhem), Sancakyan Matbaası İst. 1326, s. 34. M. Johns, bu eserini Londra'da yaptığı konferanslar ile ortaya koyduğu Türk çıkmazının nasıl aşılabileceğini tesbit ettikten sonra kaleme almıştır. Öne sürdüğü fikirler karşısında Türk devletinin yaşamayacağı kanaatini taşımaktadır. Bunun için Türkler'e öğütler de vermektedir. Bilhassa ekonomik tedbirlerin yabancıların insiyatifinden kurtulması gerektiğini özellikle belirtmiştir.

ziler Rumlar'a intikâl ettirilmelidir ki, Makedonya'nın çete müsademeleri başlasın... Rum sermayedar, Türk'ün borçlarını ödemek için ondan mümkün olan şeyi satın almakta büyük bir hevahiş (istek, arzu) gösteriyor."² denilmekte ve bunun mücadelesinin maddî açıdan yapıldığı belirtilmektedir.

Maddî mücadele, nüfus ve para ile olduğu belirtilerek; Türkler'in bölgede nüfusca üstün olduğu, ancak para bakımından esir buldukları ve "Hayat nüfusun adediyle değil, paranın kuvvetiyle istihşâl ediliyor. Ticaret merkezi olan İzmir, Rumlar'ın elindedir. Türkler'in bütün malını Rumlar alıp, Avrupalı tüccarlara devrederler. Eğer Türk de biraz ticarete vâkıf olsaydı, kendi mahsulünü kendisi satardı."³ diyerek, Türklerin maddî yönden çepeçevre kuşatıldığı belirtilmektedir.

Türkler askere gittiği için, ziraat ile geçimlerini sağlamak mecburiyetinde bulunan halk, insan gücünden mahrum olmakta, devamlılık arzeden sanatla uğraşamamakta, ticaret yapamamaktadır. Bu hâl Türk insanını fakir duruma sokmaktadır. "Halbuki diğer anâsırlar, bilhassa Ermeniler bu teşebbüslere cüret etmeğe başlamışlardır. Bunların çocukları mükemmel İngilizce biliyorlar ve oldukca usûl-ü ticarete vâkıftırlar. Henüz Türkiye'de bilinmeyen "Komisyonculuk" Ermeniler arasında yaygındır. Ticaretin Türkler'in dışında icra edilmesi, diğer unsurları zengin, Türkleri fakir bırakmaktadır."⁴

Doğu Anadolu'nun durumu hakkında da bilgi veren Johns, "Garp mıntıkası ki, buna Kürdistan diyorlar. Bu tesmiye katiiyen doğru olamaz. Ermenistan ise; bir müğalatadan, bir eğlenceden ibarettir. Avrupa bu bölgeye "Ermenistan" ismini vermiştir. Bilhassa İngiliz dip-

2 Meville Johns, Londra Konferansı'ndaki meselelerden..., s. 35; Büyük şehirler başta olmak üzere, Avrupa'nın sanayileşmiş ülkeleri tüccar ve sanayicileriyle misyonerler kanalıyla Anadolu'ya girmiş, Kapitülasyonların kendilerine kazandırdığı imtiyazlardan faydalanarak, Osmanlı ülkesinin bir hammadde merkezi ve pazar kapısı olarak iktisadî üstünlüğünün hakimiyeti altına almışlardı. Yabancı tüccarlar, Osmanlı dominyonlarındaki faaliyetlerinde kendilerine yerli acentalar olarak azınlıkları seçmişlerdi. (M.K. Öke, Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926, İst. 1995, s. 31-32).

3 Meville Johns, Londra Konferansı'ndaki Meselelerden..., s. 39

4 Meville Johns, Londra Konferansı'ndaki Meselelerden..., s.45.

lomasisi, bu Ermenistan'a o kadar ehemmiyet vermiştir ki bir Ermenistan teşkili için çalışan Ermeniler'in yeğane himâyekârı İngiltere olmuştur. Fakat böyle bir Ermenistan'ın mevcut olmadığını daha sonra İngiltere de öğrendi. Katolik ve Protestan rahiplerin neşriyatıyla sabit oldu ki; İngilizler'in Ermenistan addettikleri muntkada pek az Ermeni vardır. Ermeniler'in temsilcisi sayılan Seyyah Veşter'in seyahatnâmesinde de bu durum doğrulanmaktadır⁵. Türk olmayan bu seyyah, seyahatından sonra bu gerçeği görerek anladı ki pek hatalı bir siyaset ta'kib ediyormuş.⁶

Sözkonusu seyyah "Burada Ermeni nüfusunun ne kadar az olduğunu öğrendikten sonra, bu nüfusun da Kürt, Türkmen Hıristiyanları'ndan dönme olduklarını inkar edemeyiz"⁷ demektedir.

"Ermeniler genelde şehir ve kasabalarda ikâmet ederler. Sanat ve ticaretle iştiğal ettiklerinden zengindirler. Türkler ise, bütün ihtiyaçlarını kendisi üretir. Üretemediği ihtiyaçlarını satın alır. Kazançları az olduğu için sefahat hayatına girmemişlerdir. Bilhassa komitacılık te'siriyle şehir Ermenileri'nde tahsil yapmaya büyük bir meyl vardır. Ermeni'nin bulunduğu her köyde, şehirde bir Ermeni mektebi vardır. Ayrıca Ermeniler adına çıkarılan gazete ve az sayıda matbaaları da bulunmaktadır. Ermeniler'in aile hayatları Avrupaî tarzdadır. Amerika, Rusya, İngiltere gibi yerlerde tahsil eden Ermeni gençleri bu mektepleri idare etmektedirler. Bu mektepler millî bir mahiyette eğitim yapmaktadır."⁸

---

5 Bu nüfus oranları, yabancı istatistiklere dayanmanın yanında, maksatlıdır. Gerek kiliselerin ve gerekse diğer bir çok istatistiklerde Hıristiyan ve diğer Türk olmayan unsurların sayısı daha az gösterilmektedir. mesela; Ermeniler'in çoğunlukta olduğu Bitlis'te Ermeni nüfusu % 13 nisbetindedir. (Justin Mc Carthy, *Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfusu* (Çev. İhsan Gürsoy), Ank. 1995; Gülnihal Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*, Ank. 1989, Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Ank. 1950, Abdülhalûk M. Çay, *Her Yönuyle Kürt Dosyası*, İst. 1994.

6 Meville Johns, *Londra Konferansı'ndaki Meselelerden...*, s. 58-60.

7 Meville Johns, *Londra Konferansı'ndaki Meselelerden...*, s.60.

8 Meville Johns, *Londra Konferansı'ndaki Meselelerden...*, s. 69.

"Şehirli Ermeniler, siyasî meselelerle pek ziyade iştiğal ettikleri için, hükümet meselelerine daha fazla nüfuz ediyorlar. Bu sebeple; memleketin dâhil ve haricî meselelerine vakıftırlar. Halk arasında da bu düşünce hâkimdir. Memleketle ilgili meseleler; Ermeniler daha iyi bilir diye, onlara sorulmaktadır. Yabancılar da bunu görmüş ve seyahatlerinde hep Ermeniler'den bilgi almışlardır."⁹

Anadolu insanının yaşayış tarzı anlatıldıktan sonra, Türkiye üzerinde plânlar yapan devletlerin Anadoluyu, siyasî Anadolu" olarak düşündükleri görülmektedir. "Yalnız lisanların, lügatların, hukukiyatın anlayamadığı bu "Siyasî Anadolu" Avrupa'dan başka insanlar için kullanılan kelimeler arasında bulunmaktadır. Siyasî Anadolu, Avrupa Devletleri'nin siyasî nüfuzu altında kalmış fakat aksi cereyanlar sebebiyle taksim edilememiş bir Anadolu demektir."¹⁰

"Rusya şark politikasında azim bir politika müşâhade ederken, İngiltere ortaya atıldı. Kendisini müdafaa edemeyen Türkiye'yi muhafaza edip, bir hak kazandı. Bu İngiliz "Hak muhafazası" Anadolu içindi."¹¹ Daha sonra diğer devletler de bu "Hak muhafazası" fikrine kapıldı. Türkiye'nin yaşamayacağı düşüncesiyle, bölgede devletler arasında muvazene kurulmak isteniyordu. Emperyalist devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama siyaseti Paris, Londra Konferansı... günlerinde gündeme alınmış olmayıp, bu düşünce, Avrupa'da Sanayi Devrimi'nin kaçınılmaz sonucu olarak başgösteren hammadde kaynaklarına sahip olma anlayışı ile birlikte, güçlü devletlerin zihinlerini işgal etmeğe başlamıştı.

1828-1829 Osmanlı-Rus harbi neticesinde yenilgiye uğrayan Os-

9 Meville Johns, Londra Konferansı'ndaki Meselerden..., s. 70.

10 Meville Johns, Londra Konferansı'ndaki Meselerden..., s. 81; Rusya, Fransa ve İngiltere ekonomik çıkarları açısından Osmanlı Devleti'ni değil Avrupa, Ortadoğu'dan bile çıkarmayı düşünmekteydiler. Bu üç ülke Osmanlı topraklarını aralarında paylaşmadıkları gibi, İstanbul'un bu üç devletten birinin elinde kalmasına diğerleri razı değildi. Osmanlı Devleti Bu "kuvvetler dengesi" içinde varlığını 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasına kadar sürdüğü. (Yuluğ Tekin Kurat, Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması, Ank. 1976, s. 7).

11 Meville Johns, Londra Konferansı'ndaki Meselerden..., s. 82.

manlı Devleti, Kaynarca'dan sonra kabul ettiği en ağır bir andlaşma olan Edirne Andlaşması'nı imzaladı (14 Eylül 1829). Rusya'nın böyle bir andlaşma imzalamasına Avrupalılar kızarak; "Rusya'nın İstanbul'a yürümesini ve Osmanlı Devleti'nin hayatına son vererek İstanbul, Trakya ve Makedonya'yı da içine alacak olan bir Grek İmparatorluğu kurmasını" istemekteydiler.

İngiliz Generali Duke of Welington, 1829'da "Grek İmparatorluğu'nu yeniden kurmalıyız. Ruslar'ın İstanbul'u alacak yerde, Edirne'de barış yapmalarından teessür duyduğunu"¹² belirtmişti.

Bir İngiliz mebusu da; "Türkler İstanbul'da kaldıkça, devamlı barış sağlanamaz"¹³ diyerek, Türkleri bölgenin kargaşa yaratan milleti ilân etmiştir.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ESNASINDA, BATILI DEVLETLERİN OSMANLI DEVLETİ HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Avrupalının zihnindeki bu fikirler, çok önceden şekillenmiş, Birinci Dünya Savaşı sırasında sahnelenmeğe, savaş sonunda ise söz-konusu senaryo oynamaya çalışılmıştır.

Avrupalı devletler karşısında kendisini yalnız hisseden Osmanlı Devleti, 1871'de Fransa'yı yenerek ağırlığını ortaya koyan Almanya'yı yanında görmek istedi. Fakat, bu dönemde güçlü Almanya'nın kurucusu olan Bismarck (1862-1890) "Şark Meselesi" ile ilgilenmedi. Fakat, Bismarck'ın görevden çekilmesi ve Bağdat demiryolu sebebiyle Almanya Osmanlı Devleti'yle ilgilenmeğe başladı¹⁴.

12 Tevfik Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, C. I., Ank. 1992, s.6.

13 T. Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, s.6.

14 Y.T. Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, s.10; Avrupa'yı İstanbul'a bağlayan demiryolu; Belgrad, Niş, Sofya ve Edirne'den geçerek İstanbul'a ulaşması ve ilk seferi 12 Ağustos 1888 tarihinde gerçekleşmişti. Anadolu'da ise en eski demiryolu 1856'da imtiyazı verilip, 1866'da işletmeğe açılan İzmir-Aydın hattıdır. İngiliz şirketine ait olan bu hat daha sonra genişletilerek 270 km ye ulaşmıştı. İngilizler ayrıca Mersin-Adana hattına da sahiptirler. Fransızlar ise; İzmir-Kasaba (Turgutlu), Yafa-Kudüs, Beyrut-Şam, Şam-Halep demiryollarına sahipti. Almanlar'ın ise, Haydarpaşa-Izmit, Izmit-Ankara, Eskişehir-Konya demiryollarını işletmekteydi. (Edward Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı* (Çev. Kasım Yargıcı), Milliyet y. 1972, s. 39-48.

"Almanya, Bağdat şimendüferinin imtiyazını aldı¹⁵. Gayet garip bir madde ile güzergâhın her iki tarafında bir Alman kolonisi teşkil edilecekti. Haydarpaşa'dan Bağdat'a kadar yılankavî bir zincir ile ayrılacak olan bu arazi, bir yılan gibi etrafını imha ederek; Alman lisanının, Alman ticaretinin, Alman sanayiinin, Alman medeniyetinin intişar ettirecek ve Almanlar'ın tazyikiyle Türk köylüsü ve Anadolu anasını değiştirmeye mecbur olacaktı. Nüfusca fazla olan yerli halkın, bu gelişme karşısında mukâvemet etmesi mümkün değildi. Türk'ün vatanı yanında bir Alman vatanı da bulunacak ve siyasî hâkim, iktisadî hâkimin mahkumu olacaktı." "... Türkiye'nin tabîî varisleri olan İngiltere-Rusya diplomasisi yekdiğerini gözetlemekle meşgul olurken, Bismark'ın genç, cüretkâr hükûmeti saha-i menfaate çıkıyor."¹⁶

Osmanlı Devletini bir sömürge haline getirmek isteyen devletlerin başında İngiltere gelmektedir. İngiliz siyaseti, imparatorluğuna zarar verebilecek tehlikeleri çok önceden sezerek; ona karşı tedbir almak, en küçük kuvveti ortaya çıkmadan önce kaldırmak, dağıtmak veya kendine bağlamak, eğer bu tedbir mümkün olmaz ise, sözkonusu tehlike karşısında uyum gösterip dost olma, siyaseti üzerine kurulmuştur. İngiltere'nin Amerika ile dost olması, Almanya'yı uzun süre tehlikeli olmaktan çıkarmasının sebebi bu İngiliz siyasetidir.

Almanya'nın devre dışı bırakılmasından sonra İngiltere'nin dünyada iki rakibi kalmıştır. Bunlardan biri Slâvlar olup, bunun temsilcisi durumunda bulunan Rusya'dır. İkincisi ise Müslümanlar ve bunun temsilcisi olan Türkiye'dir.

15 Sultan Abdülhamit, İstanbul'u Basra Körfezi'ne bağlayacak bir demiryolunun yapılmasını plânlamaktaydı. 1886'da yapılan ihaleye talipli kimse çıkmadı. Konu 1888'de tekrar gündeme getirildi. Osmanlı Harbiye Nezareti'ne mauser tüfekleri pazarlayan Stuttgart'daki Württembergische Vereinsbank yöneticilerinden Dr. Alfred Von Kaula, Türkiye'deki demiryollarına ilgi duymaya başladı. Sözkonusu kişi Deutsche Bank ile işbirliği yaparak 6 Ekim 1888'de Haydarpaşa-İzmit ve daha sonra Ankara'ya kadar uzanacak olan hattın imtiyazını aldı. Böylece Almanya Demiryolu meselesine girdi, Ankara'ya ilk tren Ocak 1893'de geldi. (Edward Mead Earle, Bağdat Demiryolu Savaşı, s.42-43).

16 Meville Johns, Londra Konferansı'ndaki Meselelerden..., s. 84; Edward Mead Earle, Bağdat Demiryolu Savaşı, s. 59-66.

Rusya, İngiltere'nin tahrikiyle çıkan ihtilal sonunda dağılmaya yüz-tutup, bir müddet için devre dışı kalmıştır. İkinci rakip durumunda bulunan Türkiye'ye karşı harekete geçme zamanının geldiğini düşünen İngiltere, elindeki kozları kullanmaya başlamıştır. Böylece Rusya'ya karşı boğazları kullanıp, Hindistan'daki meselelerini Türkiye kanalıyla kendi insiyatifine alacaktı.

"İngiltere'nin Anadolu için düşündükleri şunlardır:

- 1- Rusya istilasını tevkif etmek,
- 2- Anadolu'da bir Ermenistan teşkil ederek, Türk muhitini da-ralttırmak ve istilâ edebilmek,
- 3- Anadolu'da bir Anadolu hükûmeti te'sis etmek,
- 4- Anadolu'yu beynelmilel bir kıt'a yapmak¹⁷

Ren nehri Fransa için ne işe, Doğu Akdeniz de İngiltere için odur. Akdenizin Cebelitarık, Süveyş ve Boğazlar olmak üzere üç geçidi var-dır. İngiltere, ilk iki geçidi halletmiştir. Boğazları ise, Osmanlı Dev-leti'nin elinde kalmasını sağlayarak, İngiliz menfaatleri yönünde Rusya'ya karşı kullanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Bo-ğazların Rusya'ya verilmesi vaadinde bulunuldu. Fakat Rusya'nın sa-vaştan çekilmesiyle Boğazlar da İngiltere'nin kontrolüne geçti.

Diğer taraftan İngiltere, İslâm âlemi üzerinde nüfuzu olan hilâfet me-selesi sebebiyle sömürgeleri üzerinde bir güç olan Türkiye'den kurtulmak için savaş sırasındaki gizli andlaşmaları yaptı. Bu andlaşmalar içinde İn-giltere için en önemli olanı Araplar ile yapılan itilâftır. Çünkü İngiltere, basit ve federal bir Arap devleti kurarak, Türkiye'nin ortadan kaldırılmasından sonra bu devlet Müslümanları temsil edecek, Hilâfet de İngiliz himayesinde olan bu Arap devletine geçecekti. Böylece İngiltere Hilâfet meselesini ele geçirip, kendi siyaseti doğrultusunda kullanacaktı. Arap isyanları sırasında Grey'in Londra'daki Rus elçisi Benkendorf'a "Hilâfetin sırf müslüman

17 Meville Johns, Londra Konferansı'ndaki Meselelerden..., s. 91-92.

âlemine ait bir mesele olduğunu ve bu meseleye karışmamalarını" söylemesinin sebebi bu düşünceden kaynaklanmaktaydı¹⁸.

İlk mesele İngiltere'nin muvaffakiyetiyle neticelenmiş gibi görünmekte ise de, bölgeye hâkim olmakta zorlanmaktaydı. Bunun için, Rus sınırında dahili bir güç kurmak mecburiyetindeydi. "Türkiye'nin bu meseleyi halledemeyeceğini anlayan Londra, iki Ermenistan kurmayı tasavvur etti. Kurulacak olan bu yeni devlet Rusya'ya karşı tutunamazdı. Bunun için Anadolu'nun Şarkındaki mıntıka buna ait olacak" yani Rusya'ya karşı tampon görevi yapacak olan bağımsız bir Ermenistan, "diğer garp ve cenub kısmı da İngilizler'in himayesinde ve istilasında kalacaktı."¹⁹

Bir İngiliz diplomatı; "Eğer doğuda bir Hristiyan hükûmeti tesis edersek, Türkiye'nin hayatı nihayet bulur. Rumeli Türkiye'den ayrılmıştır. Bugün, yarın resmî bir ayrılık önünde bulunacağız. Bundan sonra Türkiye'ye kalacak olan arazi ise bir hükûmet için değil, belki "Bey" içindir. Bir zamanlar yüz milyona yakın bir hükûmet, üç dört milyon içinde yaşayamaz. İngiliz diplomasisinin istifade edeceği nokta burasıdır. Öyle ikinci bir Mısır'ın önünde bulunuyoruz" ²⁰ değerlendirmesinde bulunmuştur.

İngilizler'in bu plânı, Ermeni devletinin kurulması mümkün olmadığından gerçekleşemedi. Çünkü Ermenistan diye hayal edilen bir yer yoktu. "Ermenistan teşkil edilecek yerlerde bugün Ermeni var mıdır? Nüfus ekseriyeti, kuvvetleri var mıdır? Bir kaç komitecinin isyanıyla anlaşıldı ki orada Ermeniler pek az miktarda bulunuyor. Böyle bir ekalliyetten hükûmet teşkil edilebilir mi? İngilizler bir hükûmet hayâli önünde bir katliama hizmet ediyor. Ermeniler İslâm anasının bir taarruzuna mukâbele edemezler ve tamamiyle mahvedilirler. Burada hükûmet değil, belki islahat lâzımdır."²¹

18 M. Cemil, Lozan, C. I., İst. 1933, s. 281 - 282.

19 Meville Johns, Londra Konferansı'ndaki Meselelerden..., s. 92.

20 Meville Johns, Londra Konferansı'ndaki Meselelerden..., s.93

21 Meville Johns, Londra Konferansı'ndaki Meselelerden..., s.93.

Türkiye, İkinci Meşrutiyet sonrasında topraklarını gerek coğrafi ve gerekse etnoğrafik bakımdan Rumeli ve Anadolu olarak iki ayrı platformda düşünmeğe başladı. İngiltere Balkanlar'ın Türkiye'den ayrılmasını istemekte; "Balkanlar, Balkanlıların olmalıdır." tezini savunmaktaydı. Zira Almanlar Selanik'e inmek üzereydi. Rusya'nın Balkanlar'daki arzuları da İngiltere'yi bu bölgeye çekti. Almanya'nın Balkanlar'dan vageçmesi, Almanya'nın Anadolu'da hak iddia etmesine sebep oldu. İngiltere, Almanya'nın bu arzusu karşısında yeni bir strateji ileri sürerek, Anadolu'dan bütün devletlerin istifade etmesini gündeme getirdi.

Almanya Anadolu'daki menfaatlerini Haydarpaşa'dan başlatırken, İngiltere Basra'dan karaya asker çıkararak işe başlayacaktır²².

Meville Johns'ın buraya kadar yapmış olduğu tesbitler ile Osmanlı topraklarının paylaşılması nihayete kavuşmamış, İtilâf devletleri gizli, açık görüşmeler ile paylaşma senaryosunu bir müddet daha devam ettirmişlerdir.

İTİLÂF DEVLETLERİNİN I. DÜNYA SAVAŞI ESNASINDA KENDİ ARALARINDA YAPTIKLARI ANDLAŞMALAR

İtilâf devletlerinin Birinci Dünya Savaşı esnasında aralarında İstanbul (12 Mart - 12 Nisan 1915), Londra (26 Mart 1915)²³, Petersburg (26 Nisan 1916), Sykes - Picot (9-16 Mayıs 1916), Saint Jean de Mourienne (19-21 Nisan 1917) gizli andlaşmalarını im-

22 Meville Johns, *Londra Konferansı'ndaki Meselelerden...*, s. 96

23 Londra Andlaşması'nın 8,9,10 ve 12. maddeleri Türkiye'yi ilgilendiriyordu. Madde 8- İtalya işgal altında bulundurduğu 12 adaya tamamiyle sahip olacaktı. 9- Fransa, İngiltere ve Rusya, Türk topraklarının taksiminde Akdeniz mintukasında (Antalya) İtalya'ya eşit toprak verecekti. 10- Trablus ve Bingazi'de Sultan'ın haiz olduğu imtiyazlar İtalya'ya geçecekti. 12- Arabistan ve mukaddes İslâm şehirleri müstakil bir devlet hâline getirildiğinde İtalya, İngiltere, Fransa; Rusya ile ortak hareket edecektir. Bu Andlaşmanın diğer hükümleri ise; 1- Erkan-ı Harbiyeliler arasındaki mukavelelerden bahsetmekte, 2- İtalya'nın bütün düşmanlara karşı bütün vasıtalarıyla harp edeceğinden, 3- İngiliz ve Fransız filolarının yardımından 4, 5, 6, 7, İtalya'nın Avusturya ve Arnavutluk'ta kazanacağı topraklarını hangileri olduğundan, 13- İtalya'nın Afrika'da alacağı topraklardan, 14- İngilizler'in vereceği 50 000 000 Sterlin borcun ödenmesinde kolaylık sağlanacağı, 15 - Papa'nın sulh müzakerelerine karıştırılmayacağı, 16- Bu andlaşmanın gizli kalacağı (M. Cemil, *Lozan*, C. I, s. 275.)

zalayarak²⁴, Osmanlı topraklarını aralarında pay etmekte, bu görüşmelerde Türkler hesaba bile katılmamaktaydı. Bu gizli andlaşmaların Rus İhtilâli sonrasında Ruslar tarafından açıklanması²⁵ ve arkadan imzalanan Mondros Mütarekesi ve Sèvres Andlaşması Türkler üzerinde oynanan oyunun iç yüzünü bütün çıplaklığıyla ortaya koydu. Bu gizli andlaşmalar ile Osmanlı topraklarının bölünme şekli tamamlanmış ancak, Rus ihtilali ile yürürlüğe sokulamamıştı. Bu sebeple Osmanlı topraklarının paylaşılma meselesi aşağıda verilecek olan konferanslarda ele alındı. Fakat İngilizler 25 Haziran 1919 - 12 Şubat 1920 tarihli Konferanslara bu andlaşma hükümleriyle girdi²⁶.

Türk Milleti, karşı karşıya bulunduğu felaketi önlemek için gayretlerini yoğunlaştırdı. ABD devlet adamı Albay House, 28 Nisan 1917'de, İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'a; "Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmesinin tamamen kötü olacağını, gelecekte bir savaşa yol açacağını"²⁷ söylemişti. Albay House, Türk Milleti'nin başlatacağı Millî Mücadele hareketini bir kaç yıl öncesinden görmüştü.

İtilâf devletlerinin aralarında imzaladığı andlaşmalar aslında onlar için bir engel oldu. Çünkü, mirastan alınacak payın oranı bu devletleri birbirine düşürmüştü. Bu sebeple Türkiye'nin ayakta kalması, ancak daha fazla imtiyaz elde edilmesinin doğru olacağı düşüncesi, söz konusu ülkelerde hâkim olmaya başladı.

İngiltere Başbakanı David Lloyd George 5 Ocak 1918 tarihli bir konuşmasında; "Türkiye'yi başkentinden ve nüfusunun çoğunluğu ırk bakımından Türk olan Anadolu ve Trakya'daki zengin ve şanlı ülkelerden yoksun bırakmak için savaşıyoruz..."²⁸ diyerek, Osmanlı

24 Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Ank. 1970, s. 9-10. Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih (1789-1960)*, Ank. 1975, s. 430-439, T. Bıyıklıoğlu, *Türk İstiklal Harbi-I-Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ank. 1962, s.8.

25 Y.T. Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, s.13.

26 Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İst. 1982, s. 11, 190.

27 Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika-I-*, TTK., Ank: 1987, s.3.

28 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s.3; Y. Tekin Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, s.17.

İmparatorluğu'nun parçalanmasını istediğini ancak bir Türk Devleti'nin de kurulmasının uygun olacağını belirtmişti.

Calthorpe, Mondros'ta Rauf Bey'e; "İngiltere'nin Türk yönetimine rehber olmasını Türk halkının istemesi hâlinde, her türlü teklife hazır olduğunu söyleyerek, Paris Konferansı'nda ²⁹ şu hedeflere yer verileceğini belirtmişti.

1- Boğazların milletlerarası bir yönetime bırakılması veya ABD'nin mandası hâline getirilmesi,

2- Türkiye'nin Trakya'daki topraklarının Yunanistan'a verilmesi veya Yunanistan ile Bulgaristan arasında paylaşılması,

3- Yunanistan'a Trakya'dan verilecek olan toprakların durumuna göre bir değerlendirme yapıp, İzmir ve çevresinden bir bölgenin Yunanistan'a verilmesi,

4- İstanbul ve İzmir'in serbest liman hâline getirilmesi,

5- Çoğunluğu Türk olan Küçük Asya'nın toprakları, maliye ve gümrük konularında milletlerarası bir düzene sokularak, Türkiye'ye bırakılması, fakat Suriye, Filistin, Mezopotamya, Arabistan, Er-

---

29 Otuziki devlet temsilcisinin katıldığı Paris Barış Konferansı, Merkezî devletler ile savaşmış veya onlara savaş ilan etmiş devletlerden meydana geliyordu. İngiltere, 5-9 Ekim 1918 tarihinde yapılan Paris Konferansı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayan gizli anlaşmaların ruhuna sadık kalarak ateşkes müeyyidelerini hazırlamıştı. 9 Ekim'de sona eren bu görüşme sonunda Osmanlı Devleti'ne uygulanacak olan mütareke şartları tesbit edilmiştir. (Y.T. Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, s. 23-24). Lord Curzon, Barış anlaşmaları ile uğraşan Konferansın Paris'teki çalışmalarını bitirdikten sonra dağılmayarak, başka bir yerde toplanmasını ve zaman kaybetmeden Türkiye meselesine bir çözüm getirilmesini istiyordu. Halbuki Konferans, Fransız seçimlerinin araya girmesi üzerine tatil edilmiş, seçimlerden sonra yine Paris'te toplanması kararlaştırılmıştı. Lord Curzon'un bu hususta acele etmesinin sebebi; a) Bu gecikme süresinde Türklerin güç toplanması ve sunulan anlaşmayı kabul etmeme ihtimali, b) İngiliz kamu oyunun 400 000 askeri Ortadoğu'da tutan İngiliz yöneticilerini "Neden barış yapılmıyor" diye sıkıştırması, c) ABD'nin takınacağı tavır d) Türkiye'nin en büyük Müslüman devlet olması, bunun diğer Müslüman devletler üzerinde yapacağı te'sir sebebiyle kurulacak olan yeni düzene katkısının bir an önce elde edilmesi. Halbuki Lloyd George, Curzon'dan farklı düşünmekte, anlaşmanın geç yapılmasını istemekteydi. Zira, İzmir'e çıkan Yunanlılar'a Petrol bölgesine bekçilik yapmak üzere kurulan Kürtler'e zaman kazandırmak gerekiyordu. (T. Baytok, **İngiliz Kaynaklarından...**, s. 53-54).

menistan, Kafkasya'da Osmanlı Devleti'nin "gerçek ya da tâbî olma eğemenliği hiç bir şartla" katılmasına müsaade edilmemelidir.

6- Fransa'nın Lübnan, Beyrut, İskenderun'daki özeldurumu tanınmalı, "A" ve "B"³⁰ bölgesinde ise, büyük devlet olarak yalnız İngiliz nüfuzu geçmeli, Faysal'ın Suriye'de özerk bir Arap devleti kurulması sağlanmalı, İtalyan istekleri gözönüne alınmalıdır.

7- Filistin, ya ABD'nin veya İngiltere'nin gözetimi altına girmelidir.

8- Musul, Bağdat ve Basra'da İngiliz himayesinde bir Arap devleti veya devletleri kurulmalıdır.

9- Arabistan'da Hicaz Kralı mümkün olduğu kadar bağımsız olmalı, fakat İtalya, Fransa ve İngiltere'nin buradaki özel durumunu tanımalıdır.

10- Kurulacak Ermeni devleti, İngiltere, ABD ve Fransa'yı destekleyecektir.

11- İngiltere, Kafkasya'da güçlü bağımsız devletler görmek istemektedir. Federasyon kurup, kurmamak Rusya ile olan ilişkilere bağlı olmalıdır. Bu bölgede koruyucu devlet olarak ABD Fransa'ya tercih edilecektir. Batum, Poti, Trabzon ve Bakü serbest liman olmalıdır.

12- İngiliz Hükümeti Botan ırmağının güneyinde Kürt aşiretlerinin özerk bir devlet kurarak İngiltere'nin rehberliğini isteyeceklerini, Zap suyu vadisindeki Nasturî yerleşim merkezleride Lübnan'ın anayasası örnek alınarak düzenlenmelidir³¹.

---

30 Hirtzel'in Hindistan Müstemleke Nezareti'ne hazırladığı Kürt meselesiyle ilgili olarak "A" ve "B" bölgeleri şöyle tesbit edilmiştir. Bohtan nehrinin güneyinden, Dicle ve Harran dağlarının doğusuna uzanan ve doğuda İran sınırına dayanan bölgedir. Bu bölgedeki başlıca şehirler; Ahmediyе, Revanduz, Erbil, Altınköprü, Süleymaniye, Kerkük ve Kifri'dir. Sykes-Picot Andlaşması'na göre de; sözkonusu bu bölge üçe ayrılmış, Kuzey kısmı Ruslar'a "A" muntakası olarak belirtilen yer Fransızlar'a, "B" muntakası olarak belirtilen yer de İngilizler'e verilmiştir. Küçük Zap suyu İngiliz-Fransız nüfuz bölgesini birbirinden ayırmaktadır. (M.K. Öke, *Musul-Kürdistan Sorunu*, s.62)

31 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, C.I., İst. 1992, s. 103-105.

Lloyd George daha 1915 yılında Maliye Vekili iken Venizelos'a Con Stavridis vasıtasıyla, İngiltere'nin büyük bir Yunanistan kurmak istediğini söylemişti. Osmanlı Devleti'ne uygulanacak şartların görüşüldüğü sırada Venizelos'un hemen gelmesini istemişti. Bu fırsatı kaçırmayan Venizelos Paris'e giderek 2 Kasım 1918 tarihinde Lloyd George'a bir mektup ve bir de muhtıra sundu.

Venizelos mektubunda özetle; "Ermeniler, bütün medeniyet âleminin sempatisine layıktırlar. Onların geleceğini teminat altına almada Şark meselesinin halledilemeyeceğini, Rumlar'ın da aynı derecede sempatiye layık olduğunu, Yunan hududunun Karadeniz'e kadar genişletilmesi gerektiğini, bu hususa karşı çıkanların sadece İtalya olduğunu, İtalya'nın karşı çıkmasının ise, daha önce Saint Jean de Maurienne Andlaşması ile İzmir'in İtalya'ya verildiğini, ancak bu mukaveleler Rus ihtilali sebebiyle hükümsüz kaldığından bir mânâ ifade etmediğini, halbuki Yunanistan'ın Akdeniz ülkesi olması hasebiyle güçlendirilmesi gerektiği, çünkü bölgedeki dengeyi sağlamak için buna ihtiyaç olduğunu, ayrıca İtalya'nın meşru menfaatlerini ortadan kaldıracak bir durumun bulunmadığını"³² belirtmiştir.

Venizelos verdiği muhtırada ise; "Osmanlı İmparatorluğu'nda harpten evvel 1.500.000 Ermeni, 2 473 000 Rum'un bulunduğunu, Türkler'in kötü idaresi Hristiyanlar üzerinde devam ettikçe, ardı arkası kesilmeyen anlaşmazlıkların çıkacağını, bu anlaşmazlıkların genel sulh görüşmeleri üzerinde olumsuz tesir yapacağını" belirttikten sonra, "Rusya'daki Ermeniler, Türkiyedeki ırkdaşlarıyla birleştirilip, bunlara Kürtler'in de katılması neticesinde yaşayabilecek güce sahip bir Ermenistan'ın kurulacağını"³³, Rum ahalinin oluşturduğu Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesiyle Rum meselesinin de halledileceğini, zaten bu bölge nüfusunun çoğunluğunun Rum olduğunu"³⁴ abartılı ve gerçek dışı rakamlarla ifade etmiştir. Ve-

32 M. Cemil, *Lozan*, C.I, s. 239.

33 Kürtler, Ermeniler ile birlikte bir devlet kurdurma düşüncesini, Ermenilerin boyunduruğu altına girmek şeklinde telakki ederek, benimsemeyip, ayrı bir devlet kurmanın çarelerini aramışlardır.

34 M. Cemil, *Lozan*, C. I. s. 238-244.

nizelos'un bu muhtırasından daha tutarlı başka muhtıraları Paris Konferansı görüşmeleri sırasında da verilecektir.

PARİS KONFERANSI

Savaştan galip çıkan devletler, mağlup devletlere uygulayacakları müeyyideleri aralarında görüşmek için 18 Ocak 1919 tarihinde Paris'te bir araya geldi. Fakat önlere gelen meseleyi çözmek hiç de kolay değildi. Çünkü bütün devletler sanayi, ticarî, malî ve askerî bütün kuvvetleriyle bu savaşa katılmışlar, 70 milyon seferber edilmiş, 30 milyon yaralı 8 milyon ölü verilmiştir. Sulh muâhedeşi, bu manzara göz önünde tutularak yapılması gerekiyordu. Bu durum ise, dünya haritasının yeniden çizilmesi demektir. Görüşülen meseleler ise 58 başlık altında toplanmıştı. Diğer taraftan, konferansa katılan devletlerin delegeleri arasında uyum sağlamak çok zordu. Delegeler içinde hukukçu, iktisatçı, tarihçi, sanayici, tüccar, idareci, profesör, diplomat, mebus, asker, denizci, çiftçi... bulunmaktaydı. Bu kadar değişik meslek gruplarına mensup insanlar arasında bir uyumun sağlanması çok zordu. Bunun için binbeşyüz oturum yapıldı³⁵.

Paris Konferansı'ndaki görüşmelerde Almanya'ya imzalatılacak hükümler tesbit edilirken, diğer devletlerin durumu da görüşüldü. Konferansta yenilen devletlerin temsilci bulunduramayacağı kararı olduğu için, Türkiye'nin de konferansta temsilcisi yoktu. Bunun için, Türkiye ile ilgili söylenen sözler birer acı haber olarak bütün Türkiye'yi sarmaktaydı. Türkiye ise Wilson'un meşhur prensiplerine güvenmekteydi.

ABD. Cumhurbaşkanı Thomas Woodrow Wilson da 8 Ocak 1918 tarihinde "Şimdi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk ülkelerinin eğemenliği güvenlik içinde sağlanmalı, fakat hâlâ Türk yönetimi altında

---

35 Konferansta umumi menfaatleri olanlar ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya; Özel menfaati olan devletler ise, Belçika, Brezilya, Çin, Küba, Yunanistan, Goetemała, Hayti, Hicaz, Hondras, Liberya, Nikaragova, Panama, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırp, Hirvat Soloven, Siyam, Çekoslovakya ile dört İngiliz dominyonu ve Hint. Savaşta tarafsız kalan, Bolivya, Ekvator, Pero, Uruquay katılmışlardır. (M. Cemil, Lozan, C.I., s.213).

bulunan diğer unsurların hayatı kesinlikle özerklik yönünde her türlü engelden uzak olmalı³⁶ demiştir.

Wilson'un Suriye ve Türk toprakları üzerindeki düşüncesi iki noktada toplanmaktaydı. "1- Türk toprakları hakkında, ileride, barış konferansınca alınacak herhangi bir karar, manda sistemi çerçevesi içinde alınmalı ve ne olursa olsun bu düzeni güçsüz bırakabilecek ya da yok saydıracak bir tutum içine girilmemelidir. Bu hem manda düzenine, hem de Amerika'nın konferanstaki durumuna güç kazandıracaktır. 2- Wilson, Osmanlı İmparatorluğu ile yapılacak barış andlaşmasının öteki devletlerce önceden verilmiş kararlara uygun terimler içinde ve onların istedikleri gibi hazırlanmasını önlemek istiyordu. Türkiye'yi ilgilendiren andlaşmada Amerika'nın rolü, Milletler Cemiyeti'nin ilkelerine dayanmalıdır."³⁷

Konferans'ın 24 Ocak 1919 günkü görüşmelerde İngiltere Onlar Komisyonu'na, kendileri tarafından savaşla ele geçirilmiş sömürgelerin kendi topraklarına katılması gerektiği görüşü üzerine Wilson, Milletler Cemiyeti ve kazanılmış toprakların Cemiyet'in yönetimine bırakılması yolundaki Smuts plânından iyice etkilenerek, üç imparatorluğun yıkıntılarının Milletler Cemiyeti yönetimine bırakılması düşüncesini benimsemiştir. Bu görüşler reddedilerek; "Paris'e bir Milletler Cemiyeti kurmak için değil, hemen hemen kaybolmuş bir savaşın kazanılması ve kendi ülkelerinin gelecekteki güvenliğine ilişkin çareleri bulmak için toplanıldığını, kendilerinin tam denetimleri altında manda düzeninin bütün yararlarını elde etmek olduğunu"³⁸ bilhassa İngiliz delegeleri söylemiştir.

Wilson Prensipleri'ne umut bağlayan Osmanlı Devleti, bu prensiplerin Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu Merkez Devletleri'ni yenilgiye uğratmak için hazırlanmış olduğunu çok geç anladı. Wilson'un hukuk nazariyatına uygun umdeleri, İngiliz ve Fransız po-

36 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s.4.

37 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)* (T.Çev. Tevfik Alanay) İst. 1972, s. 132, 133.

38 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması*, s.90, 91, 93-95.

litikacılarının elinde galip devletlerin politikalarına uygun hale getirilmişti. Milliyet prensibi yalnız mağlup devletlerin kuvvetten düşmesi için tatbik edilerek, İngiltere, Fransa gibi müteaddit milletlere hâkim olan galip imparatorluklara aslâ uygulanmamıştır³⁹.

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya varışının ertesi günü [28 Aralık 1919], belirttiği gibi; Wilson Prensipleri'nden 12. maddenin uygulanmasını İtilâf devletleri zâten uygulamak istememekteydi. Zira İngiliz yazarı Harold Nicolson'un da belirttiği gibi; "Düşmanlarımız (Türkler) üzerinde azamî baskı kullanmak ve ancak dostlarımıza sınırsız self-determinasyon isteğinde bulunma hakkı vermek" gerektiğini söylemiştir⁴⁰.

Başta Halide Edip ve Ahmet Emin gibi münevverlerin Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni⁴¹ kurmalarının başlıca sebeplerinden biri de, artık uygulanmayacak gibi gözükmeğe başlayan sözkonusu bu 12. maddeyi ABD'nin safında görünerek uygulamaya sokmaktır⁴².

Bilhassa Ermeni çevrelerince yapılan propagandalar neticesinde mağdur gibi gösterilen Ermeniler, Amerika kamuoyunu da tesiri altına almıştır. Bunun üzerine Wilson, Türk Hükûmeti'ne bir telgraf göndererek; "Ermeni katliamının hemen durdurulmasını, aksi halde 12. maddenin uygulanmayacağını" ⁴³ söylemiştir.

Paris Konferansı'nda Yunanistan'ın haklarını incelemek için bir komisyon kurulması meselesi konuşulduğunda, Wilson dönüş yaparak;

39 Tarih IV., Maarif Vekaleti, İst. 1931, s.5.

40 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s.6.

41 4 Aralık 1918 tarihinde kurulan Wilson Prensipleri Cemiyeti, Wilson'a yapılan başvurulara herhangi bir tepkinin gelmemesi sebebiyle Padişah Vahdettin'in İngilizler'den yana bir tavır takınmasına sebep olmuş, ancak Mustafa Kemal'in Mînber gazetesinin muhalefeti, Doğu Anadolu'luların ABD'nin Ermenistan kurma girişimini hareretle destekleyeceği şüphesiyle bu cemiyet iki ay faaliyet gösterebilmiştir. İngiliz Muhipler Cemiyeti kurulunca (20 Mayıs 1919), Amerikancılık yeniden canlanmıştır. Amerikan taraftarlığının canlanmasına 28 Ocak 1919 tarihinde İstanbul'a gelen Amiral Bristol önemli rol oynamıştır. Bu dönemde Saray İngiliz taraftarlığını benimserken, Meşrutiyetçiler Amerikan taraftarlığını benimsemişlerdir. (Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele Son Meşrutiyet (1919-1920)*, C. II, İst. 1992, s. 271.)

42 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s.6.

43 Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, TTK., Ank. 1988, s.84.

"Türkler'in İstanbul'dan bile çıkarılması gerektiğini"⁴⁴ söylemiştir.

Wilson'un daha Şubat 1919'da prensiblerine sırt çevirmesi bilhassa Yunanlılar tarafından memnuniyetle karşılanmış, bir çok Amerikalı Piskopos da Wilson'a telgraf göndererek; "Avrupa'nın neresinde olursa olsun, Türkler'in kovulması, yönetimlerinin ortadan kaldırılması Hristiyan medeniyet için gerekli"⁴⁵ olduğunu vurgulamışlardır. Zaten İngiliz ve Fransızlar'ın işgallerini sürdürmesi, Batı Anadolu'nun Yunanistan'a işgal ettirilmesi, Rum-Pontus, Ermeni ve Kürt devletlerinin kurulmak istenmesi İtilâf devletlerinin niyetlerini açıkça ortaya koymuştu.⁴⁶

Wilson, Türkiye'nin yeniden kurulmasıyla ilgili bir komisyon kurmuştu. Bu komisyon, her ne suretle olursa olsun Türkiye'nin paylaşılmasını ve halkının kahir çoğunluğu ile Türk bulunan Doğu Anadolu'da müstakil ve muhtar bir Ermenistan kurulmasını reddediyordu. Fakat Wilson, Avrupa'da yapılan şişirilmiş propagandalara kapılarak, Paris Konferansı'nda Lloyd George, Clemanceau ve Orlando'nun paraleline düşerek, yukarıda belirtilen Türk aleyhtarları sözleri söyleme durumunda kaldı. Çünkü bu üç lider Amerika'ya, kurulacak olan Ermenistan ile Boğazlar ve İstanbul üzerinde teşkili düşünülen mandayı bırakma sözünü vermişlerdi. Wilson'un şahsen kabul ettiği bu teklifi Amerikan kamuoyu reddederek, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Türk toprakları üzerindeki tasarrufları hususunda düştükleri hataya Amerika'nın düşmesine engel olmuşlar ise de bu karar çok gecikmişti. Zira, Amerika Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarmasına rıza göstermiş ve İzmir'in işgal edileceği haberini İstanbul'da bulunan Amiral Web Sadrazama 14 Mayıs 1919 tarihinde tebliğ ettirmişti⁴⁷.

44 Y. Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s. 118.

45 E. Ufubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, s. 191; Y. Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı...* s.140.

46 T. Baytok, *İngiliz Kaynaklarından...*, s. 36.

47 İzmir'in işgali notasında; 1- Paris'te toplanan âlf meclisten aldığı emre göre hareket eden ve bugün İzmir sularındaki müttefik devletler deniz kuvvetleri amirallerinin en kademlisi olan Galthorp'tan aldığı talimat üzerine, İzmir kalelerinin bundan böyle müttefik devletler müfrezelerine teslim edileceğini hükümete bildirmek vazifesiyle mükellefim. 2- Buna göre lazım olan enürlerin verilmesini rica ederim. 3- İzmir civarında şimdiki vaziyet ve mütareke hükümleri icabıyla bu işgal hareketine teşebbüs olduğunu ilâveten beyan eylemekteyim aldığım talimat iktizasıdır. (M. Cemil, *Lozan*, C. I, s. 219-220).

Ermeni meselesini yerinde inceleyecek olan bir heyetin raporuna göre hareket edilmesinin uygun olacağı Amerikan Senatosu'nda kararlaştırıldı. Bu maksatla Tümgeneral James G. Harbord, 15 asker, 31 sivil olmak üzere 46 kişilik bir hey'et Anadolu ve Kafkasya'da bir ay süren bir incelemede bulundu. 20 Eylül 1919 tarihinde Sivas'da Mustafa Kemal Paşa ile de görüşen bu hey'et, hazırladığı raporda, Ermeniler için söylenenlerin hiç birinin doğru olmadığını ortaya koydu. Bu rapor Amerikan kamuoyuna da sunuldu. Böylece Amerikan kamuoyu diğer devletlerin çıkarlarını desteklemekten vazgeçti⁴⁸.

Yukarıda izah edilen gelişmeler neticesinde ABD, İngiltere ve diğer İtilâf devletlerinin şahsî pazarlıklarına âlet olmaktan vazgeçince, Türkiye üzerinde oynanan oyunların liderliği İngiltere'nin eline geçti.

Fransız Hariciye Nazırı Pichon, Lord Curzon'u Londra'da ziyaret ederek, barış konferansının Türkiye ile ilgili meseleleri müzâkere etmek üzere bir araya gelmeleri teklifine olumlu cevap alınarak, Aralık 1919 ayı içinde üç defa görüşmüşlerdir. Bu görüşmelerde; Avrupa'daki Türkiye'nin geleceği, İstanbul'un kontrolü veya İstanbul'a ne şekilde bir yönetim tanınacağı; Padişah'ın İstanbul'da bırakılıp, bırakılmayacağı; Yunanlılar'ın İzmir'de kalıp, kalmamalarına, İzmir'in verilip verilmeyeceği; İtalyanlar'a Anadolu'da bir pay verilip, verilmeyeceği; Eğer manda yönetimi getirilmez ise, Türk topraklarının bir manda hâline getirilip, getirilmeyeceği; Türkler'e tanınacak bağımsızlığın derecesi; Milletlerarası kontrole lüzum olup olmayacağı; Ermenistan'ın tanzîmi ve Kürdistan'ın geleceği konuları ele alınmıştır⁴⁹.

48 Fethi Tevetoğlu, "Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa - General Harbord Görüşmesi" *Türk Kültürü Dergisi*, S. 76 (Şubat 1969), s. 1-12.

49 T. Baytok, *İngiliz Kaynaklarından...*, s.52.

OSMANLI DEVLETİ'NİN PARİS KONFERANSINA KATILIŞI

İzmir'in işgali Türk kamuoyunda büyük infial uyandırmış, bir çok yerde protesto mitingleri yapılmıştı. Olaylar, Osmanlı Devleti'nin aleyhinde hızla geliyordu⁵⁰. Bu durumu görüşmek üzere 26 Mayıs 1919'da Yıldız Sarayı'nda Saltanat Şûrası toplandı⁵¹. Bu toplantıda görüşülen meseleler arasında Paris Konferansı'na bir temsilcinin gönderilmesi konusu da bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin Konferansa katılma isteği Amerika Cumhurbaşkanı'nın itirazına rağmen Lloyd George, Clemenceau ve Orlando tarafından kabul edilince, 1 Haziran 1919 tarihinde Fransız elçisi DeFrance tarafından bu müsaade Sadrazama bildirildi⁵². Konferansa gönderilmesi kararlaştırılan Sadrazam Ferit Paşa ile, eski Sadrazamlardan Tevfik Paşa delege olarak seçildiler. Ferit Paşa 6 Haziran 1919 günü Fransızlar'ın Democratie zırhlısı ile Toulon üzerinden Paris'e gitti. Tevfik Paşa ise bir gün sonra İngilizler'in Sırpiyus zırhlısı ile İstanbul'dan ayrılmıştır⁵³.

Ferit Paşa, Tevfik Paşa'nın Paris'e gelmesini beklemeden "Onlar Meclisi"⁵⁴ nin önüne çıkarak Türk tarafının isteklerini belirtti. Bu istekleri şu başlıklar altında toplamak mümkündür. 1- Savaştan önce Osmanlı toprak statüsünün muhafazası. 2- Ege adalarının Yunanistan

---

50 İzmir 15 Mayıs 1919 günü işgal edildikten sonra, Yunanlılar her geçen gün Batı Anadolu'da ilerleyerek korkunç katliamlar yapmaktaydı. Bu vahşetin önlenmesi için Osmanlı Devleti Paris'e şikayette bulundu. Bunun üzerine Sulh Konferansı Meclisi bölgeye bir tahkik komisyonu göndermeğe karar verdi. Komisyonunda Amiral Bristol, Fransa murahhası General Bunoust, İngiltere murahhası General Hare, İtalya murahhası General Dall'olio ile bir Yunan ve Türkler'den Kadri Bey bulunmaktaydı. Komisyon üyeleri 12 Ağustos - 12 Ekim 1919 tarihleri arasında İzmir, Aydın, Manisa, Menemen, Nazilli, Ayvalık'ı dolaşarak 175 şahit dinleyip, uzun bir rapor hazırladı. Bu raporda Yunanlılar suçlu görüldü. Venizelos'un konferansa sunduğu belgelerin yanlış olduğu anlaşıldı. Yunanistan'ın işleri tedkike memur komisyonuna verildi. (M. Cemil, Lozan, C.I. s. 262 ve devamı).

51 Ali Fuad Türkgeldi. *Görüp İşittiklerim*, Ank. 1949, s.234.

52 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, C.4, İst. 1982, s. 2043; Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, C.I. Ank. 1959, s.120.

53 İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, s.2044; İbnülemin, Tevfik Paşa'nın 14 Haziran'da gittiğini belirtmiştir. (a.g.yer); M. Cemil, Lozan, C.I. s. 223; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Ank. 1978, C. IV. s.260.

54 Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın Cumhurbaşkanı ve Başbakanlarından oluşan meclis.

ve 12 adanın İtalya tarafından Osmanlı Devleti'ne bırakılması 3- Balkan harbi neticesinde Bulgaristan ve Yunanistan'a geçen Batı Trakya'nın Osmanlı Devleti'ne verilmesi, 4- Doğu Anadolu'da bir Ermenistan kurulması müzâkerelerine başlanabileceği, 5- Osmanlılar'a bağlı kalmak şartıyla Araplar'a muhtariyet verilebileceği, şeklindedir⁵⁵. Türk temsilcilerinin öne sürdüğü istekler Konferanstakilerce gülünç bulunmuş ve bir sonuç alamadan geri dönmüşlerdir⁵⁶.

Lloyd George'un, Osmanlı Devleti'ni yok etmek ve Yunanistan'ı yine Yunan kuvvetleriyle büyütme siyaseti, Amerika, Fransa ve İtalya'nın siyasetine uygun değildi. Fransa Ren nehrini düşündüğü için, Almanya ile olan anlaşmazlıkları karşısında Lloyd George'un isteklerine karşı çıkmıyordu. İtalya ise, Doğuda büyüme ve genişleme siyasetini sürdürmek istiyordu. Bu durum karşısında Yunanistan'ın, İtalya'ya vaad edilen 12 ada, kuzey Epir, Trakya ve Batı Anadolu'yu konferans önünde haklı sebepler ileri sürerek alması mümkün görünmüyordu. Venizelos'un 3-4 Şubat 1919 günü konferansta yaptığı konuşmadaki isteklerini değerlendirmek üzere; İngiltere, Fransa, İtalya, ABD delegelerinden "Yunan İstekleri Komitesi" kuruldu. Bu komite 6 Mart'da raporunu tamamlayarak, küçük değişiklikler ile kabul edildi⁵⁷. Bu sebeple Lloyd George'un baskısıyla Yunanistan ile İtalya arasında 29 Temmuz 1919 tarihinde bir andlaşma imzalanarak, Savaş sırasında İtalya ile imzalanan andlaşmalar hükümsüz bırakıldı⁵⁸. Bu durum karşısında ortaya çıkan yeni meselelerin de konferansta görüşülmesine karar verildi.

Konferans'ta Manda meselesi de görüşülerek, özellikle Ortadoğu ve

55 S. Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. 4. s.260.

56 İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, s. 2045.

57 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması*, s. 127-128.

58 İtalya ve Yunanistan Konferans'ta görüşülecek şu meselelerde birbirlerine yardım edeceklerdi. 1- Trakya'nın geleceği. 2- Arnavutluk'taki Epir bölgesinin durumu. 3- İtalya'nın Arnavutluk üzerindeki mandaterliğini Yunanistan'ın kabul etmesi. 4- İzmir-Aydın demiryolu üzerinde, Balıcağzı istasyonuna giden, bu istasyondan itibaren bir taraftan İzmir ve Saruhan, diğer taraftan Aydın ve Denizli sancakları hudutlarıyla çevrili hattın Güney kısmının İtalya'ya verileceği 5. İtalya'nın elinde bulunan Ege adalarının Yunanistan'a verilmesi... (M. Cemil, *Lozan*, C.1, s. 289-291).

Anadolu toprakları üzerindeki manda meselesi tartışıldı. Söz konusu yerlerdeki manda meselesini araştırmak üzere King-Crane Komisyonu kuruldu. Bu Komisyon çalışmalarını Ağustos ayında tamamlayarak, 28 Ağustos'da Amerikan Delegasyonu Başkanı Frank-Polk'a verdi⁵⁹. Komisyon'un verdiği Türkiye hakkındaki raporda üç ayrı hükümetin kurulması öngörülüyordu. "Bu hükümetler; İstanbul, Ermenistan ve Türkiye'nin geri kalan yerleridir. Bunların hepsi manda altına konulacaktır. Bütün bu hükümetler için tek bir mandaterlik düşünülecek olursa, bu mandaterlik ABD'ye verilebilir. Yunanlılar Anadolu'dan çıkarılmalıdır ve Yunanca konuşulan alanlarda ayrı hükümet kurulmalıdır. Buralara ancak bazı bölgesel özerklik verilebilir. Kilikya Ermenistan'a bağlanmalıdır."⁶⁰

18 Ocak 1919 tarihinde başlayan Paris Barış Konferansı'nın genel oturumu 21 Ocak 1920 tarihinde sona ererken, Birinci Londra Konferansı 12 Şubat 1920'de Osmanlı İmparatorluğu ile yapılacak barış anlaşmalarının şartlarını görüşmek üzere toplandı. Konferans Lloyd George'un başkanlığında, Fransız Başbakanı Millerand, İtalyan Başbakanı Signor Nitti katılmışlardır. Japonya Londra Büyükelçisi tarafından temsil edilirken, Belçika, Yunanistan ve Romanya kendileriyle ilgili hususların görüşüldüğü sırada toplantılara iştirak etmişlerdir⁶¹.

Kilikya'da meydana gelen olaylar, Mustafa Kemal'in Anadolu'da başlattığı hareketin İtilâf Devletleri'ne meydan okuması işgalci devletleri sinirlendirmişti. Konferansta Komisyon, Türkler'e sulh şartlarını kabul ettirmek için zor kullanmanın kaçınılmaz olduğunu düşünerek 11 Mart'da İstanbul'un resmen işgaline karar vermiş ve 16 Mart'da İstanbul işgal edilmiştir⁶².

59 King-Crane raporu; Türkiye anlaşması tartışılıncaya kadar elde tutulması ve sonra Amerika Delegasyonu'na konferansa sunulması düşünülmüştü. Bu durum gerçekleştirilemedi. Çünkü, ABD, Türkiye anlaşmasının incelenmesinden ve görüşülmesinden önce Konferans'tan çekilmişti. Bu rapor, Başkan Wilson tarafından 1922 yılında yayınlanmasına kadar kendisinde kaldı. Fakat kopyaları diğer delegelere dağıtılmıştı. (Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması*, s. 153.)

60 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması*, s. 154.

61 T. Baytok, *İngiliz Kaynaklarından...*, s. 55; Amerika'nın 1919 senesi sonlarına doğru Barış Konferansıyla ilgisi kesilmişti.

62 Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s. 205-206.

Türkiye ile yapılacak olan barışın kararlaştırılmasında; Türkler'in çoğunlukta olduğu topraklar üzerinde bir devletin kurulması, manda ve siyasî himayenin tanınmaması, Türk ordusu ve donanmasının varlığına izin verilmemesi, Azınlık haklarının korunması hususunun Milletler Cemiyeti'ne verilmesi, Türk yönetiminin yeniden düzenlenmesi gibi konularda fikir birliğine varılırken, Şu dört hususta; 1- İstanbul ve Boğazlar. 2- Anadolu ve Küçük Asya. 3- Ermenistan. 4- Suriye, Mezopotamya ve Arabistan konularında fikir birliğine varılamamıştır⁶³.

Ötedenberi Yunanlılar'ı destekleyen Lloyd George, İzmir'in Yunanlılar'da kalmasında ısrar ederken, Fransa ve İtalya, Yunanlılar'ın başka bir şekilde tatmin edilip İzmir'in Türkler'e verilmesini istemişlerdir. Doğu'da bir Ermeni devleti kurulması hususunda fikir birliğine varılırken, İstanbul'un Türkler'de kalıp kalmayacağı hususu uzunca tartışılmış, neticede Anadolu'daki gelişmelerin gün geçtikçe kuvvetlenmesi ve İngilizler'in bu günlerde bu gücü yok etmek için yeterince kuvvete sahip olmamaları sebebiyle, 14 Şubat 1920 tarihinde Konferans'ta İstanbul'un Türkler'de kalması kararına uymak zorunda kalmıştır⁶⁴. Yukarıda belirtilen diğer konularda ortak bir karara varılamamıştır.

Üzerinde fikir birliğine varılamayan bu konuların görüşülmesi için Konferans başka bir tarihe bırakılarak, Konferansın birinci safhası 10 Nisan'da sona ermiştir. Bundan sonra görüşmeler San Remo'da 18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında yapılacaktır⁶⁵.

SÈVRES ANDLAŞMASI

San Remo görüşmelerinde Sèvres Andlaşması'nın hükümleri kararlaştırılarak Mondros Mütarekesi'nden 18 ay sonra bu hükümlerde fikir birliğine varılmıştır. Sèvres'e göre özetle; İstanbul ve Boğazlar

63 E. Ulubelen, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, s. 211, T. Baytok, İngiliz Kaynaklarından..., s. 57.

64 Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, C. I. Ank. 1970, s. 89, Selahattin Tansel, C. III. Ank. 1978, s. 13-15; Tansel, İstanbul'un Türkler'e bırakıldığına dair haberi Mustafa Kemal Paşa daha önceden duymuştu, demektedir. (Tansel, a.g.e. Dip Not 27.)

65 Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I, İzmir 1984, s.229.

Milletlerarası bir yönetim altına alınmakta, Padişah'ın İstanbul'da kalmasına izin verilmekte, Güney Anadolu ve Adana bölgesi Fransızlara, Antalya İtalya'ya verilmekte, İzmir Yunanistan'a bırakılmakta, Doğu'da bir Ermenistan kurulmakta, Türkiye'ye İç Anadolu'da denizler ile bağlantısı olmayan küçük bir yer bırakılmaktaydı.

Sèvres Andlaşması'ndan ayrı olarak İtalya, Fransa ve İngiltere arasında 10 Ağustos 1920 tarihinde "Accord Tripartite" adıyla bir andlaşma yapılarak; Anadolu, Fransa ve İtalya arasında iktisadî nüfuz bölgelerine ayrılıyordu⁶⁶. Bu andlaşma ile Fransa'ya Güney Anadolu, Kılıkya ve Suriye'de özel imtiyazlar verilmekteydi.

İtalya dışında diğer devletlerin parlamentoları tarafından onaylanmamış olan Sèvres hükümleri Ankara tarafınca da kabul edilmemişti. Zâten bu tarihlerde Anadolu'daki gelişmeler gün geçtikçe kuvvet kazanmaya başlamış, TBMM'nin bütün dünyaya duyurduğu hükümleriyle de çelişmekteydi.

Dahiliye Nazırı Reşid Bey'in Paris'ten gönderdiği bir telgrafta; "Spa Konferansı'nda itilâf temsilcileri Türkiye meselesi hakkında ittifakla karar verip, Türkiye'nin sulh andlaşmasını imzalamaması hâlinde, İngiltere heyetinin teklifi üzerine İstanbul'un Yunan askerleri tarafından işgal edilmesi ve yönetimin de Yunanlılar'a bırakılacağı"⁶⁷ yönündeki telgrafı İstanbul'u telaşlandırmıştı. Spa Konferansı'nın 16 Temmuz 1920 tarihinde aldığı bu karar Meclis-i Mahsus'da müzâkere edilerek; "Bu kararın kabulü hâlinde, İstanbul'u verip, bunun karşısında Anadolu'da küçük bir devlete sahip olmak veya bu teklifi reddederek Osmanlı Devleti'nin hayatına son vermek"⁶⁸ şeklinde mütalaa edilmiştir. Halbuki Spa'da böyle bir karar alınmamış, ancak bu blöf Reşid Bey'in kulağına söylenmiştir. Fakat bu söz meclis-i Mahsus'un karar vermesini çabuklaştırmıştır⁶⁹.

66 T. Baytok, *İngiliz Kaynaklarından...*, s. 119; M. Cemil, *Lozan*, C.I, s.322.

67 M. Cemil, *Lozan*, C.I, s.342.

68 M.Cemil, *Lozan*, C.I, s.341.

69 Y.Tekin Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, s.58.

LONDRA KONFERANSI'NA ANKARA HÜKÜMETİ'NİN DE ÇAĞIRILMASI

Doğu Anadolu'da Ermeni meselesinin halledilmesi, 18 Ocak 1921'de Yunanlılar'ın İnönü'de mağlubiyeti, Moskova'da Ankara temsilcileriyle barış yapılması, Güney ve Güneydoğu'da Fransızlar'a karşı gösterilen direnme Sèvres'in hükümlerini iyiden iyiye uygulanma hususunda zora soktu. Bu durum İtilâf devletleri nezdinde Ankara'nın bulunmadığı bir görüşmede neticeye varılamayacağı kanaatini uyandırdığından; İstanbul, Atina ve Ankara'dan gönderilen delegeler ile kendi delegelerinin 21 Şubat 1921 tarihinde Londra'da toplanmaları kararlaştırıldı. İtilâf devletleri bu kararını 26 Ocak 1921 tarihinde İstanbul'a bildirdiler⁷⁰. Sadrazam Tevfik Paşa, 27 Ocak 1921 tarihinde İtilâf devletlerinin bu kararını Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf ile bildirdi⁷¹.

Mustafa Kemal Paşa 28 Ocak 1921 tarihinde verdiği cevapta özetle; "İstanbul'da meclis olmadığı için meşru' bir hükûmetin bulunmadığını, bu sebeple İstanbul'un Ankara'ya bağlanması gerektiğini, Padişah'ın Ankara Hükûmeti'ni tanımaması, İstanbul ve Ankara'nın birlikte hareket etmesinin bu şekilde sağlanacağını, İtilâf devletleri Londra'ya çağırılmayı düşündükleri Ankara'yı doğrudan doğruya çağırılmaları gerektiğini"⁷² bildirmiştir.

Tevfik Paşa 29 Ocak 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği cevapta özetle; "Ankara ile birlikte hareket etmenin yararları" belirtilmekte, Ankara'nın dolaylı olarak çağırılmasının doğal olduğunu çünkü, İtilâf devletleri hükûmetlerinin temsilcilerinin İstanbul'da bulunması, Ankara ile işbirliği yapan bir hükûmet (İstanbul) aracılığıyla bu bildirim yapılmasının tabii olduğunu"⁷³ belirterek, bunun kaçınılmaz bir fırsat olduğunu, bu sebeple "Ankara'dan delege gönderilmesinin çok önemli olduğu"⁷⁴ dile getirilmekteydi.

70 S. Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. IV, s.30.

71 *Nutuk*, Ank. 1927, s.402.

72 *Nutuk*, s. 403, 404.

73 *Nutuk*, s.407.

74 *Nutuk*, s. 407-408.

Bu hadise İstanbul ile Anadolu'yu yakınlaştırmıştır. Tevfik Paşa'nın bu cevaplarını Mustafa Kemal Paşa; "İstanbul ye Anadolu'nun birleşmesi için Tevfik Paşa'nın çalıştığı söylenmektedir, bu doğrudur. Ancak Anadolu'yu İstanbul'a bağlamak istemektedirler." Halbuki "Bu elverişli durumun doğmasına Anadolu savaşının küllî tesiri vardır."⁷⁵ şeklinde değerlendirmiştir.

Müttefikler 26 Ocak 1921'de İstanbul Hükûmeti'ni Konferansa çağırırken Ankara temsilcilerinin de getirilmesini İstanbul'dan istemişlerdi. Bu şekilde Ankara'yı tanımadıkları için muhatap kabul etmemişlerdi⁷⁶. Ancak, Konferans'a "Ankara Hükûmeti delegelerinin katılmasının şart koşulması" Türk Milleti'ni temsil eden meşru hükûmetin Ankara'da olduğunu kabul ve ilân etme anlamını taşımaktadı⁷⁷.

Londra Konferansı'na Ankara'nın hangi şartlarda katılacağı hususu İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa tarafından İstanbul'a gönderilen 30 Ocak 1921 tarihli mektupta dört madde hâlinde belirtildiği halde, olumlu bir mütabakata varılmadı⁷⁸.

Yunanlılar'ın 21 Şubat'ta tekrar bir askerî harekâta başlaması neticesinde, Mustafa Kemal Paşa hakkında daha önceden verilmiş olan ölüm kararı kaldırılmış, İstanbul gazetelerinde millîciler için yasaklanmış olan Paşa ve Bey gibi ünvanlar yeniden kullanılmaya başlanmıştı. Bu olumlu gelişmeler neticesinde Ankara, İstanbul Hükûmeti'nin davetine uymakla beraber, müttefikler tarafından çağrıldıkları takdirde konferansa katılmayı kararlaştırmış, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığında bir heyet kurularak, bu heyet 6 Şubat'ta Roma'ya gitmek üzere Antalya'ya hareket etmiştir⁷⁹.

Roma'da İtalya Dışişleri Bakanı ile görüşen Bekir Sami Bey, "Londra Konferansı'na İstanbul Hükûmeti'nin aracılığıyla davet edil-

75 Nufuk, s. 408.

76 T. Baytok, *İngiliz Kaynaklarından...*, s. 137.

77 Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. IV. s.31.

78 Nufuk, s. 413.

79 Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. IV. s.33.

diklerini ancak, Anadolu'yu temsil edecek heyetin sadece kendileri olduğunu, eğer bu konferansta Türkiye meseleleri konuşulacak ise, o takdirde kendilerinin doğrudan doğruya çağrılmaları gerektiğini" söyledi. Bu hususta birde nota veren Bekir Sami Bey, İtalyanlar tarafından ilgililere bu notanın iletilmesinden sonradır ki, İngiltere Başbakanı Lloyd George Ankara'yı konferansa çağırdı⁸⁰.

Müttefikler Türkleri Londra'ya davet ederken, Misâk-i Milli'yi tanımak için davet etmemişlerdi. Tefvik Paşa'dan gelen telgrafta; "Mevcut Muahdede hâdisat dolayısıyla zarurî görülecek tadilat icra edilecektir." denilerek, Doğu ve Batı'da kazanılan başarılar nisbetinde Sèvres'in üzerinde küçük bir tadilat yapıp aynen uygulanması öngörülmekteydi⁸¹. Halbuki Mustafa Kemal Paşa temsilcilerine Misak-ı Millî ilkelerini Batılılar'a anlatmak ve bunlardan hiç bir surette fedâkarlık etmemek hususunda emir vermişti. Bu sebeple, daha Konferansın başında iki taraf arasında görüş ayrılığı çıkmıştı⁸².

Konferansda İstanbul temsilcisi Tefvik Paşa, "Söz, asıl milletvekillerine aittir. Binaenaleyh Anadolu heyetine söz verilmesini teklif ve rica ederim."⁸³ diyerek, sözü Bekir Sami Bey'e bırakması, arkasından "Bekir Sami Beyefendi, bütün Türkiye namına söz söylüyor" demesi, İstanbul ile Ankara'nın Türkiye meseleleri üzerinde birleştiğini göstermekteydi. Ayrıca Bekir Sami Bey'den sonra Dr. Nihat Bey'in konuşması hem İngilizleri, hem de Fransızları oldukça memnun etmişti⁸⁴. Bu konuşma TBMM'nin yaptırım gücünü ortaya koyması bakımından çok önemliydi. Bu hareket neticesinde İtilâf devletleri geri adım atmamak mecburiyetinde kalmışlardı.

İkinci Londra Konferansı'nın 23 Şubat - 12 Mart 1921 tarihli toplantıları da İngiltere'nin insiyatifi çerçevesinde geçti. Umumî konferans açılmadan

80 Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.IV, s.34.

81 Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, TTK., Ank. 1973, s. 79; T. Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, C. I., s.410.

82 T. Baytok, *İngiliz Kaynaklarından...*, s. 138

83 İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, C. 4, s. 1735; Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I*, s. 274; Tansel, *Mandros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. IV. s.38.

84 İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, C. 4, s. 1735.

iki gün önce İngiltere Başbakanı Lloyd George, Fransa ve Yunan yetkilileriyle gizli birtoplantı yaparak, "Yunanlılar'ın harbi sonuna kadar devam ettirmek azminde olduklarını" göstermeğe çalışmıştır⁸⁵. Çünkü İngiltere, Yunanlılar'ın Türk topraklarını işgal etme hususunda devreye sokulmalarında büyük rol oynamış, bu tavırlarında haklı olduklarını Fransa ve İtalya'ya isbat etmeğe çalışmışlardır. Ancak, Yunanlılar'dan beklenenler gerçekleşmeyip, İkinci İnönü Savaşı'nda yenilerek geri çekileceklerdir.

Yunanlılar'ın Anadolu'daki mağlubiyetlerine kızan Lloyd George; "Rumları resimde bile görmek istemiyorum. Aksini temin eden Yunan heyeti murahhasının yapmış olduğu şey benim için en kötü yaradır. Ben resmî Yunan teminatına ve bilhassa Erkan-ı harbiyeninkilere inanmakta kendimi haklı görmüştüm. Halbuki siz Anadolu'daki askerî hareketlerinizin muvaffakiyetsizliği ile beni bir çıkmaza soktunuz."⁸⁶ demek durumunda kalmıştır.

Londra Konferansı'ndaki görüşmeler daha devam ederken, Yunanlılar Lloyd George'un desteğini alarak, Batı Anadolu'da tekrar saldırıya geçtiler. Türk tarafınca böyle bir saldırının yapılacağı daha önceden tahmin edilmekteydi. Bunun için bu saldırılar karşısında tedbirsiz yakalanmadı. Yunanlılar'ın bu durumu İngiliz Hükûmeti'nin hoşgörüsüne mazhar olurken, Avam Kamarası'nda şiddetli tenkitlere sebep oldu. Ayrıca Yunanlılar'ın 31 Mart - 1 Nisan 1921 tarihinde Anadolu Milliyetçileri tarafından yenilgiye uğratılmaları, Konferanstaki Müttefikler arasında görüş ayrılıklarının daha belirgin olarak ortaya çıkmasına sebep oldu. Artık Fransa ve İtalya İngiltere'yi ve onun vasıta olarak kullandığı Yunanistan'ı desteklemenin faydasızlığını ve çıkarlarına uygun olmadığını anlamışlardı. Bu sebeple İtalya, Haziran ayından itibaren Antalya bölgesindeki kuvvetlerini geri çekmeğe başlarken, Fransızlar da Ankara Hükûmeti'yle ilişki kurmanın yollarını aradı⁸⁷. Fransızlar'ın bu düşüncesini Lord Curzon çok önceden (5 Mart 1920) biliyordu. Görüşmelerde Fransızlar'ın Türk dostluğu dikkate alınmıştı⁸⁸.

85 Y. Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, s. 80.

86 Y. Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, s. 85.

87 T. Baytok, *İngiliz Kaynaklarından...*, s. 138-139.

88 E. Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde...*, C. IV. s. 247.

İngiltere'nin peyki durumunda bulunan Yunanistan'ın muvaffakiyeti, sırf İngiliz muvaffakiyeti olacaktır⁸⁹. Bunun için, Yunanistan'ın başarısızlığı bir nevi İngiltere'nin başarısızlığı şeklinde mütalaa ediliyordu. Mr. Nicholzen'in 20 Kasım 1920 tarihli raporunda ise; "Eğer Yunan kuvvetleri tamamen harekete geçer ve sonuçta İzmir'i kaybederler ise bu çöküş İngilizler'in müthiş aşağılanması olacaktır. Eğer Türkler Boğazları ele geçirirler ise, biz İstanbul'da çok komik bir durumda kalacağız."⁹⁰ diyerek, bu İngiliz düşüncesi açıkca ifade edilmişti.

Bu gelişmeler sonucunda Fransa Türkiye Büyük Millet Meclisi ile 20 Ekim 1921'de Ankara Andlaşması'nı imzalayacak, ayrıca Sakarya Zaferi'nden sonra Sovyetler ile yeniden temasa geçilerek 2 Ocak 1922'de Ukrayna ile andlaşma yapılacaktır. Bu gelişmeler TBMM'nin İtilâf devletleri tarafından tanınması ve Türk tezinin Avrupa'ya kabul ettirilmesi bakımından çok önemlidir.

Londra Konferansı çerçevesinde ele alınan meseleler ve Osmanlı Devleti'nin bu meselelere pasif tavrı neticesinde; Anadolu'da bir Türk devletinin yaşamayacağı intibamı vermekteydi. Ancak, konunun işlenişinde de görüldüğü gibi bu fikirler kağıt üzerinde parlıtlı gözüktüğünden böyle algılanmaktaydı. Bütün bu hesaplar yapılırken Anadolu'daki gelişmeler gözardı edildi. Ama, İtilâf devletlerinin bütün plânlarını da gözardı edilen bu gelişmeler bozdu. Gerek İnönü zaferleri ve gerekse Sakarya Meydan Muharebesi ve arkasından gelen Büyük taarruz harekâtı neticesinde, Yunanlıları bir karakol gibi gören Lloyd George'un iktidarını da elinden aldı.

Konferans süresince öne sürülen fikirlerin en önde gelenleri; Doğu Anadolu'da bir Ermeni ve Kürt devleti kurmak, Boğazları Milletlerarası bir yönetime kavuşturmak, Fransa ve İngiltere'ye pay vermek, Türkleri İç Anadolu'ya hapsedmekti.

89 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması*, s. 349; Y. H. Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, s. 90.

90 E. Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde...*, C. IV. s. 240-241.

Avrupalıları bu düşüncelerinden vazgeçiren en önemli sebep, Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde ve onun; "İstiklâli için ölümü göze alan millet, insanlık haysiyet ve şerefine icabı olan bütün fedâkarlığı yapmakla müteselli olur ve bittabi esaret zincirini kendi eliyle boynuna geçiren miskin, haysiyetsiz bir millete nazaran yar ve ağyar nazarındaki mevki farklı olur."⁹¹ ifadesindeki kararlılığıdır. Türk Milleti'nin teşkilatlanması, birlik ve beraberliğin sağlanarak düşmana karşı ortak hareket etmesinin sonucunda elde edilmiştir. Uzun bir süreden beri Yunanistan'ı destekleyen İngiltere, Sir E. Crowe'nin 19 Kasım 1920'de Mr. Cambon'a yazdıklarından anlaşıldığına göre; "Türkler'in hücumu hâlinde Yunanlılar'a yardım edeceğimiz, yoksa onları tek başlarına mı bırakacağız?" demek durumunda kalırken, Lord Curzon "Bazıları bana Yunanlılar ile bozuş, onları Trakya ve İzmir'den at, Mustafa Kemal ile dost ol, sulh andlaşmasını yırt at, yerine kuvvetli bir Türkiye getirecek tatminkâr bir andlaşma yap diyorlar."⁹² demektedir.

Türk Milleti'ni yok etmeğe yönelik bu fikirlerin Boğazlar dışında olan kısmının gerçekleşmediği Lozan Andlaşması hükümleriyle teyid edildi. Boğazlar meselesi ise, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'yle tamamen Türkler'in insiyatifine geçecektir.

Lozan Barışı, zaferle biten bir harp sonunda imzalanmış olmasından öte, Kurtuluş Savaşı'nın prensiplerini ilgili devletlere kabul ettirmesinde ve Türkiye'nin bu devletler ile münasebetlerini bu prensipler üzerinde kurmasındadır. Asırlardan beri devam eden "Şark Meselesi" Türkiye'nin eliyle bir daha hortlamamak üzere yıkılmış olmasındır⁹³.

Sonuç : Birinci Dünya Savaşı sırasında yapılan andlaşmalara ve savaş sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi'ne göre; Türk top-

---

91 Gazi M. Kemal, *Nutuk*, C.I. Ank. 1986, s.20.

92 E. Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde...*, C. IV. s. 240.

93 Cemil Bilsen, "Lozan Barış Andlaşması" İkinci Türk Tarih Kongresi, İst. 1943, s.996.

rakları İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan tarafından işgal edilecekti. Ayrıca, İtilâf Devletleri kendi yönetimleri altına girecek olan Rum-Pontus, Ermeni ve Kürt devletleri gibi tampon bölgeler kurulacaktı. Bu plânın gerçekleşmemesinin sebepleri kanaatimizce şunlardır.

1- Rus İhtilâli'nin olması sebebiyle, İtilâf devletleri arasında yapılan gizli anlaşmaların Rusya tarafından kabul edilmesi gereken hükümlerinin artık geçersiz hâle gelmesi, bu anlaşmaların mahiyetinin Rus İhtilâli sonrasında Rusya tarafından dünya kamuoyuna duyurulmasıyla İtilâf devletlerinin niyetinin anlaşılması, Türkiye aleyhine yapılan propagandaların böylece gerçek yüzünün görülmesi neticesinde, bu işin liderliğini yapmakta olan İngilizler'in kuklası olma durumunda bulunan devletlerin desteğini İngiliz siyasetinden (Özellikle Başbakan Lloyd George'un şahsî tutumu) çekmesi sonucunda İngiltere'nin bu mücadelede yalnız kaması.

2- İtilâf devletlerinin mütarekeyi sadece Türkiye'nin uymaya mecbur olduğu bir belge gözüyle görmüş olmalarıdır. Türkler'in fikrini bile almaya lüzum görmeden, her emredilene yapacağına, önüne gelen her belgeyi imzalayacağına inanılan bir devlet olarak kabul etmeleridir⁹⁴. İtilâf devletleri bu konuda yanılmıştır. M. Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi, Türk Milletini bu yönde teşkilatlandırması, tek vücut hâlinde işgalci devletlerine karşı konulması hareketi gözardı edilmiştir. Kısaca Millî Mücadele çalışmaları bilerek veya bilmeyerek önemsenmemiştir. Söz konusu Türk Millî Hareketi'nin gücü çok sonraları anlaşılmiş, iç isyanlar, tevkifler, yıldırma hareketleri, psikolojik baskı uygulanmış ise de, artık bu hareketler etkili olmamıştır. Çünkü Türk halkı artık gerçekleri görmeğe başlamış, işgalci devletlerin propagandasına inanmayıp, düşman oyununa gelmemiştir. Kongreler'in toplanması, Kuva-yı Millîye Teşkilatı'nın çalışmaları, bilhassa Güneydoğu Anadolu insanının devlete bağlılık beyanları, protesto mitingleri bunun en iyi örnekleridir.

94 T. Baytok, *İngiliz Kaynaklarından...*, s. 35.

3- İstanbul Hükûmeti'nin artık düşman devletler ile işbirliği yaptığının anlaşılması, Türk insanının kendini idare edecek yeni bir yönetime ihtiyacının olduğunu kesinlikle idrak etmesidir. Zira İtilâf devletleri, barış şartlarını gözü kapalı imzalayacak bir yöntemin başta bulunmasını arzulamış, mesela, bunun için Ferit Paşa Kabinesi'ni desteklemiş, hatta kabine üyelerinin bir kısmını doğrudan doğruya İngilizler tesbit etmiştir⁹⁵. Bunun ne anlama geldiğini Türk insanı anlamış, İngilizler'in hoşgörü, insanlık, huzuru temin, asayişi koruma nutuklarına inanmamış, Wilson Prensipleri'nin hak, adalet düşüncesinin yalan olduğunu bizzat yaşayarak öğrenmiştir.

4- İtilâf devletleri andlaşma hükümlerini kabul ettirmek için Türkiye'ye baskı yapmak mecburiyetinde olduklarını artık anlamışlardır. Fakat, bu işin liderliğini yapan İngiltere yalnız kaldığı için, bu baskıyı ancak kendisi yapmak durumundadır. Ancak, İngiliz kamuoyu artık savaşın sona ermesini istemektedir. Bu sebeple, İngiltere'nin bölgeye tekrar asker sürmesi mümkün değildir. İşte bu çıkmaz karşısında İngiltere, Lloyd George'nin dahiyâne buluşu neticesinde zinde bir orduya sahip olan Yunan istan'ın Megalo İdea'sı kullanılarak, bundan yararlanmaya çalışılmıştır. Ancak, Batı Anadolu bölgesinin Yunanlılar'a verilmesinde acele edilmiştir. Zira, Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesi Türk Milleti üzerinde büyük bir infial uyandırmış, Anadolu'daki teşkilatlanmayı hızlandırmıştır. Halbuki, Mütareke hükümleri tatbik edildikten sonra aynı şey yapılmış olsaydı, belki de Türk halkının infialî bu noktaya ulaşmazdı. Bu düşünceyi İtilâf devletleri de farketmişler; Amiral Webb, İngiliz Dışişleri'ne 28.7.1919 tarihinde gönderdiği mektupta bu hususa değinerek, "Barış andlaşması imzalanıncaya kadar Türkler'i idare edecektik. Fakat İzmir'in işgali her şeyi alt üst etti. Yunanlılar ile Türkler birbirini öldürüyor. Mustafa Kemal, Samsun civarında faaliyette ve dize gelmeyi reddetmektedir. İzmir'in işgali ile taraflar arasına ayrılık tohumları atılmıştır. Bu itilâf korkunç, kanlı safhalar arzuetmektedir"⁹⁶ şeklinde, yapılan yanlışlık dile getirilmiştir. İtilâf devletlerinin bu hatasını her vesilede des-

teklmeleri, onların inandırıcılığını ortadan kaldırmış, Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesi düşüncesini destekleyen her görüş Türk insanı tarafından reddedilmiştir. İngilizler'in Güneydoğu Anadolu'da inandırıcı olmayışlarının sebeplerinden biri bu hadisedir.

5- İtilâf devletlerinin yaptığı anlaşmaların odak noktası, daha öncede belirtildiği gibi; a) Batı Anadolu'yu Yunanistan'a vermek, b) Kuzey Karadeniz kıyılarında bir Rum-Pontus devleti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bir Ermeni ve Kürt devleti kurmak, c) İstanbul'a Vatikan'da olduğu gibi bir statü kazandırmak, Edirne'nin bir Türk vali tarafından idare edilmesine karşı, İzmir'in en azından bir Rum vali tarafından idare edilmesini sağlamak, d) İç Anadolu'da iki üç ili içine alacak, denizlere çıkışı olmayan üç milyonluk küçük bir devlet hâline getirmek, bunun dışındaki diğer bütün toprakları işgal etmek, şeklinde özetlenebilecek ağır hükümler taşımaktadır. Bunun kabulü elbetteki mümkün değildir. Bu şartlar karşısında tepki göstermek, tepki göstermemekten daha kolaydır.

6- Bu buhranlı günlerde Türk Milleti'nin aradığı liderini bulması ve bu liderle neler yapılabileceğinin İtilâf Devletleri tarafından anlaşılmasını sağlamasıdır.

7- İtilâf devletleri Osmanlı Devleti'nin topraklarından daha fazla pay alabilmek için aralarında anlaşamamaları sebebiyle, Türkiye'nin ayakta kalmasına karar vererek, daha fazla imtiyaz almanın yollarını aramaları. Bu imtiyazların da anlaşmalar ile sağlanması sözkonusu olacağından, Türkler ile masaya oturmak mecburiyetinde kalmışlardır. Bu durum, Türk Milleti'nin yegane temsilcisi olduğunu isbat eden TBMM'nin tanınmasına yol açmış, böylece Milletlerarası platformda esâreti reddeden Türk yönetimiyle karşı karşıya kalınmıştır. Dolayısıyla düşünülen ümitler gerçekleşmemiştir.

8- İtilâf devletlerinin aleyhine gelişen bazı siyasî olayların bu kritik dönemde ortaya çıkması da, hadiselerin boyutunu değiştirmiştir denebilir. Mesela, Lloyd George'nin iktidardan düşmesi, Ve-

nizelos'un iktidarı kaybetmesi, ABD'nin barış müzâkerelerinden çekilmesi gibi.

İtilâf devletlerinin bu yanlış stratejisi ve tutumu, gelişmelerin Türk Milleti'nin lehine sonuçlanmasına sebep olmuş, yok edilmek istenen bir millet yeniden yapılanıp hür ve çağdaş bir devlet olma yolunda uzun mesafeler katetmiştir.